

III. Ağa Han'ın İslam Politikası ve Hindistan Müslümanları, 1913 (Alman Belgelerine Göre)

Mehmet Beşirli¹

Özet

III. Ağa Han, babasının ölümünden sonra 1885'te 8 yaşında Hindistan'daki Müslümanların başına imam oldu ve Hindistan, İran, Orta Asya, İran, Suriye ve Doğu Afrika'da yaşayan İsmailîler'in dini liderliğini üstlendi. İslam kültürü yanında Batı kültürün de biliyordu. Gençlik yıllarını genellikle Fransa'da geçirdi. 1902'de Kral naibinin danışma meclisi üyeliğine seçildi. Bundan sonra 40 yıl boyunca Hindistan'daki Müslüman azınlığın dini ve siyasi önderi oldu.

Ağa Han, 1906'da İngiliz vali Lord Minto'ya Müslüman azınlığın isteklerini anlatmak için bir heyet gönderdi. Vali, Müslümanların çıkarlarının gözetileceğine söz verdi ve 1909 reformlarıyla müslümanlara kendi temsilcilerini seçme hakkı tanıdı. 1906'da Ağa Han'ın girişimiyle "Tüm Hindistan Müslümanları Birliği" kuruldu. Ağa Han, birliğin ilk lideri oldu ve bunu 1913'e kadar sürdürdü. Hint Müslümanlarının siyasi haklarını korumak için kurulan birlik, ilk toplantısında Müslüman azınlığın İngiliz Devletine bağlılığını bildirdi.

Bu çalışmada genellikle Alman belgelerine göre 1913'te Hindistan'daki Müslümanların durumu, Ağa Han'ın politikası ve İngilizlerle ilişkisi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ağa Han, Hindistan Müslümanları, İslam politikası.

The Islamic Policy Of The III. Ağa Khan And The Indian Muslims, 1913

(According To The German Documents)

Abstract

After his father's death, when he was eight years old in 1885 III. Ağa Khan became the imam of the Indian Muslims, and took over there religious leadership of the İsmailî's living in India, Iran, Middle Asia, Syria and Eastern Africa. He knew Islamic culture as well as Western culture. He generally spent his teenage years in France. In 1902, he was elected as a member of the advisory council of the king's regent. Afterwards, he became the religious and political leader of the Muslim minority in India for forty years.

¹ Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

In 1906, Ağa Khan sent a committee to the English governer Lord Minto in order to tell him the demands of the Muslim minority. The govern or promised to take into consideration the interests of the Muslims and the Muslims were granted the right to elect their own representatives through 1909 reforms. In 1906, “The Union Of All Indian Muslims” was established thanks to the efforts of Ağa Khan. Ağa Khan became the first leader of the union and continued this until 1913. The union which was established to protect the political rights of the Indian Muslims, declared the loyalty of Muslim minority to the English state in its first meeting.

In this study, the state of the Indian Muslims in 1913, the policy of Ağa Khan and his relationship to the English will generally be dealt with according to the German documents.

Key Words: Ağa Khan, Adile Indian Muslims, Islamic Policy.

Giriş:

Hindistan’da İsmâîliler ve Ağa Han

“Gizli olmak, bir şeyin iç yüzünü bilmek anlamındaki batn kelimesine dayanan bâtniyye gizli olanı ve bir şeyin iç yüzünü bilenler anlamına gelir. Her zahirin bir bâtnı olduğunu ve Kur’ân ve hadislerin ancak tevil yolu ile anlaşılabilceğini kabul eden fırkalara 12. yüzyıldan itibaren Bâtniyye denilmiştir. Bunlardan Cafer-i Sadık’ın oğlu İsmail’in imametini savunanları İsmailiyye...”² adını almıştır. “Hz. Ali neslinden altıncı İmam Cafer Sadık’ın, büyük oğlu İsmail’in şarap içtiğinden dolayı veliahtlıktan azletmesi ve yerine diğer oğlu Musa’yı seçmesi Şîler arasında büyük anlaşmazlıklara sebep oldu. Hasan Sabbah’a kadar imamlar ve dâiler tarafından çok büyük bir gizlilik içerisinde yürütülen Bâtnî hareketi son derece kuvvetli bir zekâya, yüksek ihtilalcilik ve teşkilatçılık vasıflarına sahip olan Hasan Sabbah ile yeni bir hüviyet kazanmıştır”³.

“Ağa Han”, İslamiyet’in en aşırı inanç sistemlerinden biri olan İsmailîyye mezhebinin liderlerinin unvanıdır. Bu unvanı taşıyanlar Şia’nın 6. imamı Cafer-i Sadık’ın büyük oğlu İsmail’in torunları olduklarını, dolayısıyla Hz. Peygamber’in soyundan geldiklerine inanırlar. İsmailîlik, mezhebin en önemli dini lideri Hasan Sabbah sayesinde “Haşhaşilik” olarak da adlandırıldı. 19. yüzyılın sonlarından itibaren “Ağa Han” unvanını kullanmaya başladılar. Mezhebin 46. imamı olan Hasan Ali Şah 1887’de “Birinci Ağa Han”, oğlu Ali Şah “İkinci Ağa Han”, onun oğlu ve çalışmamızın asıl teması olan III. Ağa Han da siyasi faaliyetleri ve özel

² Muammer Gül, *İslam’ın Bâtnî Çehresi*, İstanbul 2009, s. 106-107.

³ İsmailîler üzerine daha geniş bilgi için bakınız. Muammer Gül, *aynı eser*, s. 106-124.

hayatı ile bütün dünyada meşhur oldu⁴. III. Ağa Han, 02 Kasım 1877'de doğmuş, 11 Temmuz 1857'de ölmüştür. Asıl adı Sultan Sır Muhammed Şah'dır. Şiiliğin Nizâri İsmailî tarikatının imamı, II. Ağa Han'ın tek oğludur. 1885'te babasının vefatıyla 8 yaşında onun yerine imam olmuştur. Annesi, İran Şah sülalesinden gelmektedir. Annesinin gözetiminde Doğu ve İslam eğitimi almış, gençlik yıllarını da genellikle Fransa'da geçirdiğinden Batı tarz eğitim ile de bilgilenmiştir. Sonra Hindistan, İran, Orta Asya, İran, Suriye ve Doğu Afrika'da yaşayan İsmailîler'in dini liderliğini üstlenmiştir. Hayatı süresince Batınlığın yeryüzündeki mutlak temsilcisi 48. Nizâr'ıyye İsmâilîyye imâmı unvanını kullanmıştır⁵.

1902'de Hindistan'da İngiliz Kralı naibinin danışma meclisi üyeliğine seçilen III. Ağa Han, 1906'da İngiliz vali Lord Minto'ya Müslüman azınlığın isteklerini anlatmak için bir heyet gönderdi. Vali, ona, Müslümanların çıkarlarının gözetileceğine dair söz verdi ve 1909 reformlarıyla Müslümanlara kendi temsilcilerini seçme hakkı tanındı. 1906'da III. Ağa Han'ın girişimiyle "Tüm Hindistan Müslümanları Birliği" (All-India Muslim League) kuruldu. III. Ağa Han, birliğin ilk lideri oldu ve bunu 1913'e kadar sürdürdü. Hint Müslümanlarının siyasi haklarını korumak için kurulan birlik, ilk toplantısında Müslüman azınlığın İngiliz Devletine bağlılığını bildirdi. Bundan sonra 40 yıl boyunca III. Ağa Han, Hindistan'daki Müslüman azınlığın dini ve siyasi önderi temsilcisi olarak görüldü⁶.

III. Ağa Han, hayatı boyunca iktidar sahibi olmak istemiş, bunun için İngiltere'yi arkasına almış, siyasi hayatını Londra'nın yönlendirmeleri ile geçirmiş, siyasi olarak bir devletin başına geçememiş ve dini lider olarak kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden hemen sonra yayımladığı cihat fetvasına ilk karşı çıkan Müslüman lider III. Ağa Han olmuştur. Yayınladığı beyannamelerle İslam dünyasının savaşta Halifeyi değil İngiliz, Fransız ve Rus ordularını desteklemesi gerektiğini söylemiştir. Irak ve Suriye'deki müritlerini de İngiliz birlikleri lehine istihbarat toplamakla görevlendirmiştir. 1924 yılının ilk aylarında da Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye hilafetin kaldırılmaması ve güçlendirilmesi tarzında bir mektup göndermiştir. Bu mektubun Başbakan'ın eline

⁴ Murat Bardakçı, "Fakir Müridlerin Bağışlarını Pahalı Fahişelere Yatıran Ailenin Öyküsü", *Habertürk Gazetesi*, 16.10.2011.

⁵ M. Bardakçı, *aynı yer*.

⁶ III. Ağa Han hakkındaki daha detaylı bilgi için bkz. Mederbek Kadyrov, Ağa Han İsmailîleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009. 110 sayfa.

geçmesinden önce gazetelerde yayımlanması üzerine yayımlayan gazeteciler İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmişlerdir⁷.

III. Ağa Han, Hindistan Müslümanları ve İngiltere

1911 yılı Hindistan'daki Pan-islamist faaliyetler için önemli bir tarihtir. 1906'da "Tüm Hindistan Müslüman Birliği'nin (All-India Muslim League)" kurulmasından sonra Hindistan Müslümanları kendi milli meseleleri üzerinde ciddi olarak çalışmaya başlamışlardır. 1911'de İtalyanların Trablusgarp'a saldırıları İslam dünyasında büyük bir tepkiye sebep olmuştur. İtalyanların Trablusgarp'a saldırdığı haberi Hindistan Müslümanları üzerinde de büyük tesirler yaratmıştır. Özellikle genç aydınlar ve gazetecilerin Osmanlı'ya yardım etmek istemeleri ve bu amaçla yardım toplama çalışmaları kayda değerdi. Yine Hindistan'ın şehir ve kasabalarında toplantı ve mitingler yapılarak "İtalyan Eşkıyalığı" olarak nitelenen Trablusgarp'a saldırı Hintli Müslümanlar tarafından lanetlendi. Ayrıca savaşta zarar gören Müslümanların yaralarını sarmak için 2 Ekim 1911'de Kalküta'da "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetine Yardım Komitesi" kurulmuştur. Yine Müslümanların en önemli teşkilatı olan "Tüm Müslüman Birliği (All-India Muslim League)" 7 Ekim 1911'de Leknev'de bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantı sonrası yayımlanan bildiriye, İtalyan saldırısı kınanırken, Osmanlı'ya destek açıklanmış, İngiliz hükümetine savaşı durduracak müdahalelerde bulunması çağrısı yapılmıştır. Yine birlik, Müslümanlara metanet tavsiyesinde bulunarak, İngiliz hükümetine güvenmelerini tavsiye etmiş, son olarak da bütün Hindistan'da İtalyan mallarının boykot edilmesi çağrısında bulunmuştur. Sonraki süreç göstermiştir ki, İngiltere'ye savaşı durdurması için yapılan bu çağrılar hiçbir karşılık bulmamıştır. Ancak bütün bunlara rağmen Trablusgarp Savaşı sonrasında Hindistan Müslümanları arasında ciddi uyanmalar olmuş ve Pan-İslamist düşünceler tartışılmaya başlanmıştır⁸.

Trablusgarp'ta mücadeleler devam ederken Osmanlı Devleti için daha büyük tehlike ve sorun Balkanlarda başlamıştı. Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'ne kabul edilmesi mümkün olmayan bir dizi isteklerde bulunarak ultimatom verdiler. Bu isteklerin reddi ile 8 Ekim 1912'de Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bunu Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın savaşa girmesi izledi. Savaşın başlamasından iki ay gibi bir sürede Osmanlı ordusu dağıldı. İmparatorluğun Avrupa toprakları Edirne dahil elden

⁷ M. Bardakçı, *aynı yer*.

⁸ Trablusgarp Savaşı sürecinde Hindistan Müslümanlarının tepkileri için daha geniş bilgi için bkz. Azmi Özcan, *Pan-İslamizm. Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, İstanbul 1992, s.

çıkmişti. 30 Mayıs 1913'te Londra Anlaşması ile barış sağlandı. Bu defa Balkan devletleri aralarında anlaşamadılar. Bu fırsattan istifade ile Osmanlı Devleti, yaptığı mücadele sonucu Ağustos 1913'e kadar Doğu Trakya ve Edirne'yi tekrar geri aldı. Bu defa Hindistan Müslümanları Balkan savaşlarındaki gelişmelere ve Osmanlı taraftarlığına daha organize tepki vermeye başladılar. Özellikle ulemanın dini farklılıkları bir yana bırakarak Osmanlı Devleti'ni desteklemenin farz olduğunu ve zekâtların Osmanlılara gönderilebileceğine dair fetva vermeleri desteği daha da artırdı. Bu arada Trablusgarp ve Balkanlarda ortaya çıkan mücadeleleri Hindistan Müslüman basını da takip ediyor ve olayları tepkisel bir biçimde okuyucularına aktarıyorlardı. Bu tepkiler sonucu özellikle bazı Hintli Müslüman gruplar Osmanlı'ya yardım için gönüllü birlikler kurmak için çabaladıysa da İngilizlerden destek alamadılar. Ancak boş durmadılar. Hindistan'da Avrupa mallarını boykot etmeye yönelik çalışmalara başladılar. Özellikle Kalküta, Bareilly, Leknev ve Aligarh gibi şehirlerde bu boykotlar etkili olsa da plansızlıktan dolayı tüm Hindistan'a yayılamadı. Bu arada Müslüman gazetelerin Türklere verilmek üzere başlattığı maddi yardım çağrıları karşılığını buldu ve Hindistan'da Osmanlılar için toplanan yardım miktarı Mayıs 1913'e kadar bütün dünyada toplanan yardım miktarının yarısından fazlasını bulmuştur. Özellikle "Comrade Gazetesi" yayıncısı Muhammed Ali bu yardımların ve tepkilerin başını çekiyordu. Daha önce bir Müslüman Üniversitesi kurulması için toplanan paraların da Osmanlılara gönderilmesi için çok çabaladı, ancak III. Ağa Han ile düştüğü anlaşmazlıktan dolayı bu durum gerçekleşmedi⁹.

1913 yılı ortalarında Hindistan Müslümanları arasında yine Balkan savaşları ile ilgili hararetli tartışmalar devam ediyor ve Tüm Müslüman Birliği (All-India Muslim League)'nin faaliyetleri tartışılıyordu. Özellikle III. Ağa Han'ın İslam, İngiltere ve Hindistan Müslümanları üzerindeki rolü üzerine Hindistan ve Londra'daki Batılı diplomatlar, bu tartışmaları izliyor ve hükümetlerine bilgi aktarıyorlardı. Bunlardan örneğin Hindistan'daki Simla Almanya Başkonsolosu Luxburg ve Londra'daki Almanya Büyükelçi Lichnowsky Hindistan Müslümanları arasındaki tartışmaları ülkelerine aktarmaktaydılar. Mesela, 14 Temmuz 1913'te Tüm Müslüman Birliği (All-India Muslim League) yıllık toplantısında birlik başkanı III. Ağa Han'ın yaptığı bir konuşmayı Almanya'nın Londra Büyükelçisi Lichnowsky, "Ağa Han'ın Müslüman Siyaseti Hakkında" başlıklı bir rapor ile Başbakanı von Bethmann Hollweg'e iletmıştır. Büyükelçisi Lichnowsky şöyle diyordu: "Dünkü 'Londra Tüm Hindistan İslam Buluşması'nın' yıllık toplantısında Merkezi Ligin Başkanı Ağa Han dikkate değer bir konuşma yaptı. Bu fevkalade varlıklı Hint soylusunun Müslüman İsmailî Cemaatinin başı olarak

⁹ A. Özcan, aynı eser, s. 213-217.

Doğu Afrika, Orta Asya ve Hindistan’da birçok müridi var. Avrupaî eğitim almış, çokça seyahat etmiş ve hem İngiliz hem de uluslararası toplumda tanınmış bir şahsiyet. Çünkü konuşmasında Ağa Han, İngiltere’ye okumaya gelen Hintli genç öğrencilerin ne öğrendikleri ve memleketlerine neler götürdüklerinin önemine değindi”¹⁰. Büyükelçi, III. Ağa Han’ın kişiliğini ve Batı ile İslam dünyasındaki tanınmışlığına yaptığı bu vurgudan sonra, Balkan savaşlarının Müslümanlar üzerindeki etkisini ve Müslüman dayanışmasını anlatmaya devam ederek sözlerini şöyle sürdürmektedir: “Yeni başlayan Türk savaşı tüm İslam âleminin dayanışmasını gösterdi. Burada etkisini gösteren din faktörünü Avrupa doğru değerlendiremedi. Türkiye ve İran’ın anlaşmazlığı bir iki yıldır İslam dünyasını kaygılandırıyor. Bazı sıkıntılara rağmen şu an itibarıyla İngiliz ve Türk çıkarlarının birbirine sıkıca bağlı olduğu kanısı burada yaygınlaştı. İngiltere açısından bakıldığında, Türkiye’nin bağımsız bir devlet olarak kalması önemlidir ve İran’dan olabildiğince ayrılması gerektiği kanısındayım. Bunun sebebi Hindistan’ın batı sınırının diğer Avrupa güçlerinin saldırısına açık hale gelme ihtimalidir. Ayrıca Türkiye ve diğer Müslüman ülkeleriyle de İngiltere iyi ilişkiler içerisinde olmalı. Çünkü halen varlığını sürdüren bağımsız Müslüman devletler sırtlarını az çok İngiltere’ye yaslamalıdır, yoksa şimdiki konumlarını da kaybederler. Müslümanlar İngiltere’ye ne kadar sadık kalırsa onların çıkarlarına o kadar yarayacak ve İngiliz siyasetinin şekillenmesinde etkisi olacaktır”¹¹.

Büyükelçi, yine İslam dünyasının kurtuluşunun nasıl gerçekleşmesi gerektiği üzerindeki görüşlerini Hindistan Birliği’nin düşünceleri üzerinden yorumlamaya devam etmektedir: “İslam ülkelerinin edinmeleri gereken görev her şeyden önce Avrupa’dakine benzer bir eğitim sistemidir ve halkın alt tabakalarını kalkındırmaktır. Merkezi Lig ‘Hindistan için uygun’ bir kendini yönetme ideali koymuştur. Fakat buraya giden yol uzundur. Sosyal, ekonomik, ahlaki ve siyasal gelişmeler de bu yönetim idealine öncülük etmek zorundadır. Çünkü bu ideali aceleye getirmek Müslümanlarda büyük mutsuzluklara yol açacaktır. Müslüman yönetim idealinin itici gücü dindir ve din görevini devam ettirmek zorundadır. Çünkü din dışında başka hiçbir güdü doğunun kalabalık halklarını birkaç nesil daha kendi isteklerinden

¹⁰ Almanya’nın Londra Büyükelçisi Lichnowsky’den Başbakanı von Bethmann Hollweg’e 15 Temmuz 1913 tarihli yazı, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Auswartiges Amt, Orientalische Generalia, Muhammedanismus, R. 14549, 5. Cilt, A. 14481, s.1.

¹¹ Almanya’nın Londra Büyükelçisi Lichnowsky’den Başbakanı von Bethmann Hollweg’e 15 Temmuz 1913 tarihli yazı, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Auswartiges Amt, Orientalische Generalia, Muhammedanismus, R. 14549, 5. Cilt, A. 14481, s.1-2.

feragat ettiremez. Bu yeni milli bilincin önemli bir faktörü de Hindistan'daki farklı ırkların diyalogudur, özellikle Hindu ve Müslümanlar"¹².

Öte taraftan III. Ağa Han'ın görüşlerinin Times Gazetesi tarafından yorumladığını da aktaran Alman Büyükelçi bu yorumları değerlendirerek kendi görüşlerini sürdürmektedir: "Times, Ağa Han'ın söylediklerini bir yazıda yorumlamış. Gazete; Ağa Han'ın, dinin, Müslümanlar için nasıl bir itici güç olduğu tespitinin doğruluğuna dikkat çekiyor. Dine bağlılık Müslümanlar için İngiliz Kralı'na bağlı kalmaktan daha önemlidir. Materyalizmin gittikçe ideallerin yerini aldığı bir zamanda İngiltere bu durumu unutmamalıdır. Müslümanların da, Hindistan'da dinin siyasete girmesinin onlar için yeni yeni doğan bir düşünce olduğunu hatırlamaları gerekir. Eskiden İslam'ın dayanışması hakkında pek söz edilmezdi ve şimdi bunun tam tersi savunulmamalıdır. O zamanlar İngiliz siyaseti kin dolu saldırılara alet edilmişti. Bu nedenden dolayı Hindistan'da yapılması gereken şey, konuşurken ılımlı ve dış olayları değerlendirirken soğukkanlı olmaktır"¹³.

Büyükelçi, ayrıca Türkiye'nin bütünlüğü, İngiltere ve Hint Müslümanları açısından Times Gazetesi'nin değerlendirmelerini aktarırken, gazetenin III. Ağa Han'ın söylediklerinin büyük bir kısmına katıldığını da belirtiyordu: "Gazete, Türkiye'nin bütünlüğü konusunda konuşmacıya (III. Ağa Han) tümüyle katılıyor. İngiltere ve Türkiye arasında Bağdat Demiryolu ve İran Körfezi'nde birkaç anlaşmazlığı gidermek amaçlı imzalanan yeni anlaşma İngiltere'nin Türkiye hakkında olumlu düşüncelerini tüm iddialardan daha çok destekler nitelikte. Türkiye'nin geleceğini ilgilendiren daha büyük konularda İngiltere'nin tutumu yine bellidir. İngiltere, Hintli Müslümanların yeni yeni gelişen dini hassasiyetlerini incitecek bir siyaset izleme taraftarı değildir. Örneğin, İngiltere açısından sadece çok istisnai durumlarda İran'ın işgaline yanaşılır. Fakat İngiliz Hükümeti, imparatorluğun genel çıkarları için tüm eylem haklarını saklı tutmalıdır. Bunu İslamcılar da, sakince değerlendirmeli ve etraflıca düşünmelidirler. O zaman anlaşmazlığa düşülmesi durumunda bile bazı şeyleri anlayışla karşılayabileceklerdir. Müslümanların, liderlerinin (Ağa Han) bilgece ve dikkatli tavsiyelerini dikkate almaları gerekir. Bu durumda uzak gelecekte Müslümanlar bir gün kendi kendilerini yönetme imkanlarına sahip

¹² Almanya'nın Londra Büyükelçisi Lichnowsky'den Başbakanı von Bethmann Hollweg'e 15 Temmuz 1913 tarihli yazı, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Auswartiges Amt, Orientalische Generalia, Muhammedanismus, R. 14549, 5. Cilt, A. 14481, s.2-3.

¹³ Almanya'nın Londra Büyükelçisi Lichnowsky'den Başbakanı von Bethmann Hollweg'e 15 Temmuz 1913 tarihli yazı, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Auswartiges Amt, Orientalische Generalia, Muhammedanismus, R. 14549, 5. Cilt, A. 14481, s.3.

olabilirler. Kötü olan, Müslümanların şimdiden Hindistan'da kendi kendilerini yönetmelerine hazır olduğunu düşünmeleridir”¹⁴.

Bu yazıdan iki gün sonra bu defa Almanya'nın Simla Başkonsolosu Luxburg tarafından yine Alman Başbakanı von Bethmann Hollweg'e "Hindistan Müslümanları ve Ağa Han" adlı bir yazı gönderildi. Başkonsolos, yazısında Reuter'in Ağa Han'ın Londra İslam Birliği'ndeki yıllık toplantısındaki konuşmasının ayrıntılı bir şekilde telgrafla iletildiğini belirtmekte ve Ağa Han'ın İngiliz taraftarlığının Hindistan'daki bütün Müslümanlar tarafından onaylanmadığı ve bu durumun da İngiliz politikalarının sonucu olduğunu vurgulamaktadır: "Reuter, Ağa Han'ın Londra İslam Birliği'ndeki yıllık toplantıdaki yaptığı konuşmasını ayrıntılı bir şekilde telgrafla ilettili. Buradaki Müslümanların evlerinde ve yurtlarındaki protesto seslerinin Sultan'ın gücünün azaltılmasını destekleyen İngiliz siyasetini haklı çıkartacağını ve Hindistan'da yankılanacağını zannetmiyorum. İngilizleri tanıyanlar, onların kendilerine itibar getiren güvenlik ve tutarlılıklarının, kendilerine has bir tarzla uygulamalarının onlara çok şey kazandırdığını bilir. Hindistan'daki milyonların ardından gitmediği Ağa Han'ın büyük sadakatinin ve İslam Birliğinin otonomi kararının onaylanması konusunun anlayışlı olanlara şüpheli gelmesinin Londra'yı uzun süre kandırabilecek mi, zaman gösterecektir”¹⁵.

"Hindistan, yönetimdeki Liberalizmin belki de gereğinden fazla verdiği imtiyazları, sadakat ile kazanmadı. Londra'daki yöneticilerin Ağa Han'ın rolünü suiistimal etmeleri ve bunun yüzünden onun Hindistan'daki Müslümanların liderliğini kaybetmek durumunda kalması bir öngörüsüzlüktür. Hindistan'ın inançlı büyük kitlelerinin lidersiz kalması ve buradan doğan siyasal radikalizm Britanya'nın sağlamlığı için görülmemesi imkânsız bir tehdit oluşturmaktadır”¹⁶.

Diğer taraftan Balkan savaşlarının Hindistan Müslümanları üzerindeki tesirleri üzerinde de duran Luxburg sözlerini şöyle sürdürmektedir: "Konuşma fırsatı bulduğum Müslümanlar, Balkan savaşlarının ilk perdesinden Türkiye'nin belirgin bir İngiliz karşıtı politika yürütmesiyle geleceklerini tehlikeye attıkları kanısındalar. İngiltere bugün görünürde ve sanırım geçici olarak Türkiye'nin sağlam durmasını istemekte. Bunun asıl

¹⁴ Almanya'nın Londra Büyükelçisi Lichnowsky'den Başbakanı von Bethmann Hollweg'e 15 Temmuz 1913 tarihli yazı, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Auswartiges Amt, Orientalische Generalia, Muhammedanismus, R. 14549, 5. Cilt, A. 14481, s.3-4.

¹⁵ Almanya'nın Simla Başkonsolosu Luxburg'dan Başbakanı von Bethmann Hollweg'e 17 Temmuz 1913 tarihli yazı, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Auswartiges Amt, Orientalische Generalia, Muhammedanismus, R. 14549, 5. Cilt, A. 15731, s.

¹⁶ Almanya'nın Simla Başkonsolosu Luxburg'dan Başbakanı von Bethmann Hollweg'e 17 Temmuz 1913 tarihli yazı, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Auswartiges Amt, Orientalische Generalia, Muhammedanismus, R. 14549, 5. Cilt, A. 15731, s.

sebebi stratejik hesaplardır ve Hindistan'ın güvence altına alınmasıyla ilgilidir. Hindistan'ın bilinçli veya bilinçsiz olarak İngiliz siyasetinin bir kutbunu oluşturması gerekir. Londra'daki Müslüman liderler bugün konuşulan dili anlasalardı, bu durum, çıkarlarını destekleyip güçlendirirdi"¹⁷.

Yine İngiltere'nin Afganistan siyaseti ve bunun geleceğini de sorgulayan Luxburg sözlerini şöyle sürdürmektedir: "Saygıdeğer ekselansları biliyor ki, eskiden Lord Kitchener'de hizmet veren güçlü bir askeri birlik Afganistan Emirini ve böylece son bağımsız Müslümanı dize getirmek istiyordu ve halen de istemekte. Bunu engelleyen sebepler Müslümanların istekleri veya Rusların kaygılarını dikkate almak değildir. Asıl onları ürküten, Müslümanların Hindistan'daki İngiliz hükümdarlığını tehlikeye atacak bir eylemde bulunmalarıdır. Emiri taktik olarak İngilizlerin yenmelerinde hiç kuşku yoktu. Fakat 2-300.000 adamla İslam için eyleme hazır Paştunlar ve sınır kavimlerinin tutumları ve dağlarda gerilla savaşlarının çıkma ihtimali onları kaygılandırdı. Bu durum İngiliz planının suya düşmesine ve bugüne kadar da rafa kaldırılmasına sebep oldu. İngilizler için Muskat'taki silah kaçakçılığının çok önemli bir husus olduğu anlaşılabilir. Fransız hükümeti, orada bulunduğu yıllarda kendisini bu kaçakçılık konusunda hep geri planda tutmuştur. Çünkü bu kaçakçılık sınır kavimlerinin bugün bile devam eden itaatsizliklerinin temelidir. Bu durum aslında Hindistan'da olduğu gibi İngilizleri saygın ve şahsi etkileri büyük olan adamlar vasıtasıyla tarafları müzakere etmeye zorluyor"¹⁸.

Yine Simla Başkonsolosu Luxburg, 7 Ağustos 1913 tarihli yazısında Hindistan'da Kanpur olayından dolayı ortaya çıkan karışıklık ve isyanın tetiklediği kaostan bahsetmekte ve sorunun Müslümanları rencide ettiğini aktarmaktadır: "Yol yapımı için Balık Pazarı'ndaki caminin yıkılan dış duvarlarını yeniden inşa etmek isteyen Müslümanların Kanpur'daki isyanı sırasında Polis 15 dakika boyunca yaklaşık bin kişilik kalabalığa ateş açtı. Bu çok ciddi olay Hindistan'daki Müslümanların hislerini kızıştıracak ve uzun süre etkileyecektir. Şu ana kadar 18 insan öldü, 30'a yakın yaralı ve birkaç tanesi daha da ölmek üzere. Bu olay, Müslümanları çok üzmüştür. Normal zamanlarda cami avlusunun duvarının ortadan kaldırılması pek dikkat çekmezdi. Kalabalıkları kışkırtan durum kendilerini siyasal olarak baygın halde hissetmeleridir. Buna neden olan şeyler padişahın yenilgileri, İslam'ın varlığının tehlike altında olması korkusu, basın ve bazı liderlerin

¹⁷ Almanya'nın Simla Başkonsolosu Luxburg'dan Başbakanı von Bethmann Hollweg'e 17 Temmuz 1913 tarihli yazı, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Auswartiges Amt, Orientalische Generalia, Muhammedanismus, R. 14549, 5. Cilt, A. 15731, s.

¹⁸ Almanya'nın Simla Başkonsolosu Luxburg'dan Başbakanı von Bethmann Hollweg'e 17 Temmuz 1913 tarihli yazı, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Auswartiges Amt, Orientalische Generalia, Muhammedanismus, R. 14549, 5. Cilt, A. 15731, s.

güçlü ajitasyonudur. Tüm bunlar, aslında pek dikkat çekmeyen caminin inşaatı konusunu kutsal bir mesele haline getirdi. Bu uğurda inançları için ölenler ülkede kahraman olarak anılıyor. Müslümanların İngilizlere nefreti çok büyüdü ve deneyimli adamlar bugün bile bunun nereye gitmekte olduğunu soruyorlar. Bugün İngiltere Hindistan'ı askeri olarak elinde tutuyor, fakat uzun vadede insanlar uyandıktan sonra bu kıtayı kendi istediği gibi yönetemeyecektir. Başkent ve hükümet merkezinin memnuniyetsiz ve hareketli Bengal'den ülkenin merkezi Delhi'ye alınmasının önemli sebeplerinden biri, oradaki sakin ve sadık Müslümanların Kral yardımcısı ve danışmanları için canlı bir kalkan olmalarıdır. Aralık ayındaki sorumluları bulunamayan bomba eylemi ve Kanpur'daki silahlı çatışma bu durumu destekler nitelikte değildir. İngiliz hükümeti, bu Ramazan ayında Kanpur'daki olayların ülkenin pazarlarında, trenlerinde ve çamurlu yollarında dilden dile dolaşmasını ve insanların ruhlarını heyecanlandırıp birlik olmalarını izlemekten başka hiçbir şey yapamamaktadır. Olayları kaygı ile izlemekteler, çünkü Müslümanların erkekçe düşündüklerini ve unutmadıklarını biliyorlar. Şansız olan durum şudur ki; bu gizli düşmanlığın gün yüzüne çıkması bir İslam, bir inanç meselesinden dolayı oldu. Birleşik eyaletlerin zeki ve insancıl vali yardımcısı Sir James Meston, bu durumdan pek hoşnut olmayacaktır. O, kahramanlık yanlısı olmayan ve hükümetin sıkıntılarına bir yenisini - Müslüman düşmanlığı- eklememek gerektiğini savunan bir insandır. Anında olay yerine intikal etti ve insanları sakinleştirdi, yaralıları ziyaret etti. Buradaki İngiliz çevreleri burada Müslüman basına, özellikle Muhammed Ali'ye, "Comrade" adlı gazetenin yayıncısına öfkelenmiş durumda. Bunun sebebi bu gazetenin Kanpur'daki cami konusunu ajitasyon aracı olarak kullanmış olmasıdır. Kendisi Kalkülta'dayken Delhi'deki evinin didik didik arandığını duyduk"¹⁹.

Öte yandan Hindistan Müslümanlarının Balkan savaşları sırasında Osmanlı'yı desteklemeye yönelik faaliyetlerini "Hindistan Kızılay Ekibi" ile "Encümen-i Huddam-ı Kâbe" organize etmeye devam ediyordu. Hindistan Müslüman Birliği de Başbakan'ı açıkça tenkit edip, 27 Kasım 1913'de yapılan bir oturumda hazırladıkları bildiri sundular. İngiltere'deki politika değişikliğine uygun olarak Hindistan Müslümanlarını yatıştırmak isteyen ve tavsiyeler verenler de vardı. III. Ağa Han, 14 Şubat 1914'te the Times of India gazetesinde yayınlanan bir mektubunda Müslümanları sakin olmaya davet ediyor ve İngilizler'e karşı şiddetli olmamalarını aksine Osmanlı ile İngiltere arasındaki dostluğun artması için çalışmalarını istiyordu. Aynı zamanda sıkıntı içinde olan Türkler'e yardımda bulunulmasını isteyen III.

¹⁹ Almanya'nın Simla Başkonsolosu Luxburg'dan Başbakanı von Bethmann Hollweg'e 7 Ağustos 1913 tarihli yazı, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Auswartiges Amt, Orientalische Generalia, Muhammedanismus, R. 14549, 5. Cilt, A. 17179, s.

Ağa Han, aslında Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan ayrılmasının kendi menfaatine olduğunu belirtiyordu. O, Osmanlılar'ın Asya topraklarında gözü olmayan tek ülke olan İngiltere'ye yönelmesinin onlara her zaman yardım olarak geri döneceğini söylüyordu. Bu durumda Hindistan Müslümanlarının yapması gereken şey, İngiltere'nin İslam'a saygısını ve Hindistan Müslümanlarının sadakatine olan güvenini sarsacak hiç bir şey söylememeleri ve yapmamalarıdır”²⁰

Sonuç

III. Ağa Han'ın İngiliz taraftarlığı ve Müslümanların da İngilizler'e itaat etmeleri tarzı istekleri gerçek anlamda Hindistan Müslümanları arasında destek görmedi ve Ağa Han'ın İslam düşmanı ve İngiltere'nin uşağı olarak nitelenmesine sebep oldu. Aynı şekilde Kalküta Müslümanları bir bildiri ile Ağa Han'ın görüşlerine katılmadıklarını bu düşüncelerin kasıtlı olduğunu duyuruyordu. Ağa Han'ın bu tavsiyelerine Ebul Kalam Azad gibi Müslümanlar “kendilerine lider diyen bazı kimseler ile müşrikler ve münafıklar kırk senedir Avrupa'lı şeytanlarla bir olup hilafetin ve Pan-islamizmin nüfûzunu yıkmaya çalışıyorlar” diyordu. Sonuçta Ağa Han'ın tavsiyeleri ve düşünceleri Hindistan'da hiçbir zaman bütün Müslümanlar arasında itibar görmedi. Hatta Edirne'nin alınmasından sonraki ortamda gelişen Avrupa diplomasinin kaypak tavırları Hindistan Müslümanlarını daha da etkiledi. Öte taraftan meşhur Kanpur Camii hadisesinin ve halkın galeyana gelmesinin sonuçları da ağır oldu. Birçok Müslüman öldü. Müslümanlar, yukarıda da zikredilen Temmuz 1913'te başlayan bu hadiseleri inançlarına karşı saygısızlık olduğunu ileri sürerek karşı çıkmışlardır. Protesto esnasında karışıklık çıkınca kolluk kuvvetleri ateş açmış ve birçok Müslüman ölmüştür. Olay büyümüş ve etkileri Hindistan'a yayılmıştır. Müslümanlar büyük hayal kırıklığı içindeydiler. Neticede Hindistan hükümeti Kanpur'daki cami hususunda belediyenin kararını iptal etmiş ve Müslümanların isteklerine uymuş ve olaylar kısmen de olsa yatışmıştır. Ancak Hint Müslümanlarının aktif tavırları ve halifelğin korunması için çabaları İngiltere için fazla bir şey ifade etmemiştir. Bunun yanı sıra büyük savaş öncesi İngiltere görünürde Osmanlı'nın durumu ile ilgili olarak yeni olumsuz kararlar almamıştır. Yani, İngiltere, Hindistan Müslümanlarının tepkisinden çekinerek Osmanlı'nın Asya toprakları ile ilgili alınan kararlarda baskıcı olmamış ve Osmanlı'nın Edirne'yi aldıktan sonra Londra Anlaşması'na uyması konusunda da baskı yapmamıştır. Balkan

²⁰ Almanya'nın Simla Başkonsolosu Luxburg'dan Başbakanı von Bethmann Hollweg'e 7 Ağustos 1913 tarihli yazı, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Auswartiges Amt, Orientalische Generalia, Muhammedanismus, R. 14549, 5. Cilt, A. 17179, s.

Savaşlarının sona ermesi ile Hindistan Genel Valiliği 1913 yılının sonlarında rahatlamıştır. Ancak I. Dünya Savaşı esnasında III. Ağa Han'ın İngiliz taraftarlığı Halifenin "Cihad" çağrısına uyulmamasına sebep olmuştur. Bu durum genel olarak bütün Hint Müslümanlarını kapsayan ve bağlayan bir durum olmamıştır. III. Ağa Han, bütün Hint Müslümanları içinde değil, sadece kendi cemaati üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı Halifesi hâlâ Müslümanlar için dikkatle izlenen bir figür olarak kalmaya devam etmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Auswartiges Amt, Orientalische Generalia, Muhammedanismus, R. 14549, 5. Cilt. (Belge numaraları metinde verilmiştir).

Diğer Kaynaklar

Bardakçı, Murat, "Fakir Müridlerin Bağışlarını Pahalı Fahişelere Yatıran Ailenin Öyküsü", **Habertürk Gazetesi**, 16.10.2011.

Gül, Muammer, **İslam'ın Bâtınî Çehresi**, İstanbul 2009.

Kadyrov, Mederbek (2009), **Ağa Han İsmailileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Özcan, Azmi, **Pan-İslamizm. Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)**, İstanbul 1992.